

MARCEL PROUST'UN İZİNDE MARAZİ VE MÜNZEVİ BİR YAZI EMEKÇİSİ

Marcel Proust eşi benzeri görülmemiş bir “yazma hastalığına” yakalanmış, bu yüzden hiçbir yapıtını tam anlamıyla bitirememiş bir yazardır.

Çağatay Yılmaz

Marcel Proust 10 Temmuz 1871 yılında Paris'in güneyinde Auteuil'de, dönemin ünlü epidemiyoloğu Doktor Adrien Proust ile zengin ve kültürlü bir ailenin kızı olan Jeanne Weil Proust'un ilk oğlu olarak dünyaya geldi. Fransız edebiyatı dendiğinde neredeyse ilk akla gelen, dünya edebiyatının en çok okunan yazarlarından biri olan Marcel Proust eşi benzeri görülmemiş bir “yazma hastalığına” yakalanmış, bu yüzden hiçbir yapıtını tam anlamıyla bitirememiş bir yazardır. Bunda ilk olarak dokuz yaşında geçirdiği astım krizinin yaşamı boyunca peşini bırakmaması büyük rol oynamıştır. Özellikle gündüzleri çok sık astım krizine giren Proust bundan dolayı yazı edimini geceleri sürdürmeyi tercih etmiştir. Bununla birlikte edebiyat türüne dair takıntılı düşünceleri, özellikle roman ve deneme türünü yapıtlarında birleştirme arzusu *Jean Santeuil* ve *Sainte-Beuve'e Karşı* başlıklı yapıtlarını tamamlayamamasına sebep olmuştur.

Proust yarım kalan bu iki çalışmasının sonrasında başyapıtı *Kayıp Zamanın İzinde*'yi yedi cilt olarak tamamlayabilmiştir – aslında son üç cildinin ölümünden sonra yayımlandığını düşünürsek tam olarak bitmiş bir yapıttan bahsetmek mümkün değildir. Proust bu romanında dönemin ünlü eleştirmeni, edebiyat ada-

mı Sainte-Beuve'e karşı savunduğu “Yaratıcı Benlik” fikrinin en derin ve detaylı ifadesini gerçekleştirmiştir. “Proust Yaratıcı Benlik ile Toplumsal Benliğin farklı oldukları görüşünü yalnızca *Sainte-Beuve'e Karşı* denemesinin taslaklarında açıklamakla kalmayacak, bu konudaki kuramsal yaklaşımını romanlarında verdiği örneklerle sürdürecektir, geliştirecektir”¹ der Mehmet Rifat. Bu yönüyle Proust'un romancı olduğu kadar bir edebiyat kuramcısı olduğu da rahatlıkla söylenebilir.

Proust *Kayıp Zamanın İzinde* romanında uzun cümleleri, seçkinler sınıfının yaşantısına dair bitmek bilmeyen gözlemleri ve detaylı betimlemeleriyle her okurun kendi yaşamından izler yakalayabileceği, yerel yaşamdan evrensel değerler üretilebilecek bir yapıt ortaya koymuştur. Yazarın yardımcısı ve hizmetkârı Céleste Albaret *Kayıp Zamanın İzinde* romanının bir trende yolculuk yaparken okunacak türden bir kitap olmadığını vurgular. Gerçekten de yorucu bir okuma edimi gerektiren bu kitabın anlatı evrenini ve teknik özelliklerini kısa bir inceleme yazısında vermek mümkün değildir. Ancak bu yazımızda Proust'un Türkçedeki yansımaları ve Türkiye'deki izlerini sürerek okurların ulaşabileceği Proust romanlarına ve incelemelerine bir ışık tutabiliriz.

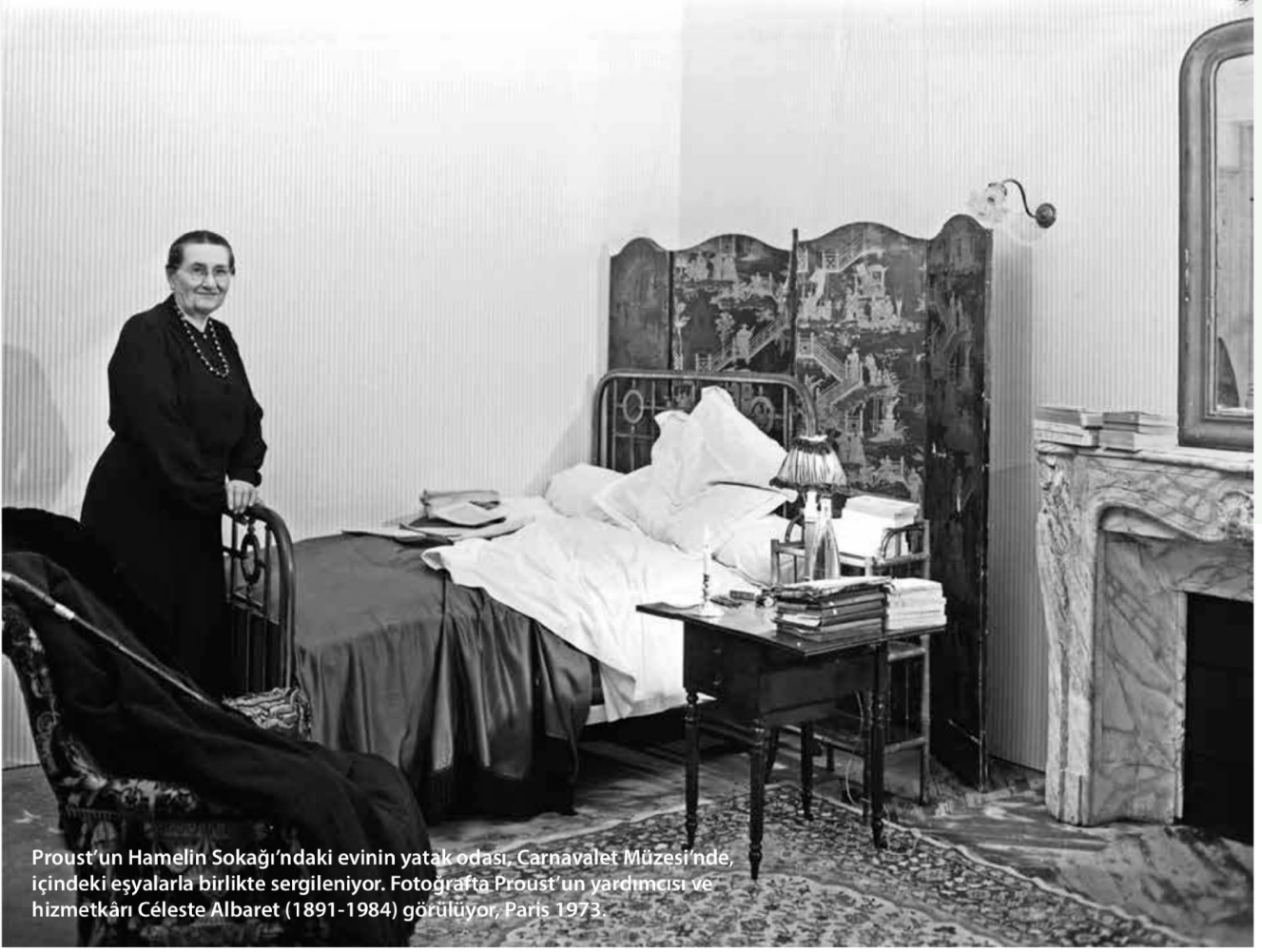
Türkçede Marcel Proust

Proust'un Türkçeye çeviri süreci eskilere uzanır. 1942'de *Swann'ların*

Semtinden Yakup Kadri Karaosmanoğlu çevirisi ve önsözüyle yayımlanır. Tahsin Yücel *Swann'ın Bir Aşkını* 1961'de Varlık Yayınları için çevirmiştir. Daha sonra, romanların yedi cildinin birden tek bir yayınevinden yayımlanması Roza Hakmen çevirisiyle gerçekleşmiştir. Sırasıyla *Swann'ların Tarafı*, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*, *Guermantes Tarafı*, *Sodom ve Gomorra*, *Mahpus*, *Albertine Kayıp*, *Yakalanan Zaman* bu eşsiz başyapıtın bütünü oluşturur.

Fransa'da da ayrı bir roman olarak basılan ve *Swann'ların Tarafı* kitabının ikinci bölümünü oluşturan *Swann'ın Bir Aşkını* yine Roza Hakmen'in çevirisiyle yayımlanmıştır. Fransa'daki salon toplantılarına dair bilgiler içeren ve romanın dikkat çeken bölümlerinin yer aldığı *Kibarlar Âlemi - Kayıp Zamanın İzinde* başlıklı derleme niteliğindeki kitabı da yine Türkçede bulmak mümkündür. Üç bin küsur sayfalık *Kayıp Zamanın İzinde*'nin dikkat çekici kısımlarını derleyen bu kitap, kapsamlı bir okumaya girişmek istemeyen okurlar için değerli bir çalışma olarak karşımıza çıkar.

Proust'un roman türünde yazdığı eseri dışında mektup türünde yazdığı *Üst Kat Komşusuna Mektuplar*, *Prenses'e Mektuplar (1917-1922)* ve “*Kalan Son Güzel Kâğıdım*” kitapları Türk okuruna ulaşmıştır. Bununla birlikte, Proust'un deneme türünde yazdığı *Edebiyat ve Sanat Yazıları*, *Okuma Üzerine* ve *Sainte-Beuve'e Karşı* yazarın kuramcı yönünü keş-

fetmeyi arzulayan okurlar için oldukça değerlidir. Son olarak, farklı türde bir edebiyat deneyimi sayılan, Proust'un pastiş ve şiir biçiminde kaleme aldığı *Hazlar ve Günler* eserinin de Türkçesi bulunmaktadır.

Türkçede Proust üzerine derinlikli ve titiz bir çalışma ortaya koyan, Fransız edebiyatı ve göstergebilim alanındaki çalışmalarıyla tanınan yazar, çevirmen ve akademisyen Mehmet Rifat'ın *Marcel Proust ve Bir Roman Yaratmak* başlıklı inceleme eseri Proust evrenine girecek her okurun başvurusu gereken rehber niteliğinde bir kaynaktır. Bu eserde Proust'un detaylı bir biyo-bibliyografisiyle birlikte *Kayıp Zamanın İzinde* yapıtını oluşturan yedi cildin tek tek özetini, yapıtta yer alan on altı roman karakterinin özelliklerini (ki Rifat daha sonra bu karakterlerin ve daha fazlasının detaylarını *Otantik Snoplar* başlıklı kitabında ele alacak-

tır), Proust'un resim sanatıyla ilişkisini ve Proust üzerine yapılan incelemeleri okumak mümkündür. Bunlara ek olarak, kitabın sonunda incelemeyi besleyen kaynakların detaylı bir listesi bulunur. Proust'un öyküleme tekniği ve anlatı evrenine dair yaptığı kısa incelemeyi içeren bir bölümü Mehmet Rifat *Metnin Sesi* başlıklı başka bir kitabına da taşımıştır. Bütüncül bir Proust yapıtı oluşturan Mehmet Rifat, disiplinlerarası bir inceleme örneği sunan *Ruhların İletişimi - Proust ve Müzik* başlıklı kitabında dikkat çekici bir ürün ortaya koyar. Tüm bu kitaplarında özgün bir yaklaşımla Proust'u ele almasının yanı sıra Jean-Yves Tadié, Roland Barthes, Julia Kristeva, Gérard Genette ve Gilles Deleuze gibi kuramcı ve araştırmacıların da görüşlerine yer vermiştir.

Mehmet Rifat, Proust incelemeleri konusunda Gilles Deleuze'ün

yaklaşımını bir dönüm noktası olarak değerlendirir. Deleuze *Proust ve Göstergeler* adıyla Türkçeye çevrilen çalışmasında *Kayıp Zamanın İzinde* romanını alışılmışın dışında bir yöntemle incelemiştir. Deleuze'e göre Proust'un amacı "gerçeği aramak", yani "yorumlamak, deşifre etmek, açıklamaktır".² Bu, "gerçek" göstergelerin zamana yayılan uzantılarının açıklanmasıyla mümkündür. İmgesel coşkunun zaman kavramıyla bütünleştiği bu yapıtta Proust, nesnenin kendisinin yaydığı göstergeye değil, o nesneyi çevreleyen göstergelerin imgesel bütünlüğüne odaklanır.

Öte yandan Deleuze kayıp zamanı "boşa harcanan bir zaman" olarak değerlendirmektedir. "Gerçeğin" izinde koşan bir sanatçı olarak Proust'un seçkin bir çevrede geçirdiği "boşa harcanan" zaman dilimleri aslında yazarın yazma eylemini besleyen bir zamansal boyutu kapsar.

Bir ankette yer alan “Sizi en çok mutsuz eden nedir” sorusuna, “Annemden ayrılmak” şeklinde yanıt veren Proust’un annesine olan bağlılığını/bağımlılığını hemen hemen bütün araştırma yazılarında görürüz.

Bu boyutta Proust yazma arzusunu coşturacak sohbetlere ve gözlemlere girişir. Hassas bir yapıya sahip olan ve hayatının büyük bölümünü yatağında kat kat örtülerin altında yazarak geçiren bu “hastalıklı edebiyat dehası” için söz konusu salonlar yazı malzemesini oluşturduğu ayrıcalıklı bir laboratuvar uzamına dönüşür. Bu uzamda sosyeteye girmek ve âşık olmak gibi eylemlerle “boşa harcanan zaman” yazarın kaleminin ucunda “yakalanan zaman”ın imgesine kavuşur.

Türkçeye kazandırılan bir başka değerli eser İsviçreli yazar ve felsefeci Alain de Botton’un *Proust Yaşamınızı Nasıl Değiştirebilir?* başlıklı kitabıdır. Bu yapıtta Alain de Botton okurun Proust’un roman karakterleriyle ve anlatı evreniyle kurabileceği düşünsel ve duygusal bağ üzerinde durur. Ancak “romanın değeri, yalnızca duyguları anlatmasıyla, kendi yaşamımızdaki insanlara çok benzeyen kahramanları bize tanıştırmasıyla sınırlı değildir. Roman bunları bizim yapabileceğimizden çok daha iyi betimler, kendimizde de fark ettiğimiz, kendi kendimize asla dile dökemeyeceğimiz duyumsamalara dikkatimizi çeker”.³ Alain de Botton böylece, dünyamıza ışık tutan Proust’un edebiyat aracılığıyla, tıpkı hekim olan babası ve kardeşi gibi insanları iyileştirme görevini üstlendiğini belirtir. Sürükleyici ve eğlenceli bir anlatı biçimine sahip bu eserde Proust’un gündelik yaşamındaki eylemlerinin yapıtlarına nasıl yansıdığını gözlemleyebiliriz. Birçokları için gözucuyla okunup geçilecek kısa gazete haberleri söz konusu edebiyat dehası için geniş anlatıların çekirdeğini oluşturabilir.

Bundan dolayı Proust saatlerce süren gazete okumalarını titizlikle icra eder. Ayrıca tren saatlerini dikkatli gözlerle inceleyerek dış dünyadaki insanların gündelik rutinleri üzerine derin düşüncelere dalar.

Proust üzerine inceleme yapan tüm araştırmacılar, yazarın annesine olan derin bağlılığı ve aralarındaki ilişkinin yoğunluğuna dikkat çeker. Bir ankette yer alan “Sizi en çok mutsuz eden nedir” sorusuna, “Annemden ayrılmak”⁴ şeklinde yanıt veren Proust’un annesine olan bağlılığını/bağımlılığını hemen hemen bütün araştırma yazılarında görürüz. Bu konuyla ilgili Türkçeye geçtiğimiz aylarda çevrilmiş olan, Fransız yazar Michel Schneider’in *Proust ve Annesi* başlıklı eseri psikanalitik bir yaklaşımla anne ile oğlu arasındaki “derin ve kopmaz” bağı detaylıca ele alır.

Akademik araştırmalara ait son örneğimiz Tahsin Yücel’in *Anlatı Yerlemleri*’nde yer alan “Ayna ve Yansıma” başlıklı bölümdür. Yücel’in profesörlük çalışması olan *Coordonnées narratives*’in 1993 tarihinde YKY tarafından yayımlanan Türkçesi, Proust’un yapıtının önemli göstergelerinden olan Martinville’in iki çanakulesinden yola çıkar. Proust’un betimleme mantığını anlamsal açıdan inceleyen bu bölüm anlatıcının bakış açısına odaklanan son derece ayrıntılı ve titiz bir Proust okumasıdır.

Çevrilmeyi Bekleyen Eserler

Son olarak, doğumunun 150. yılını kutladığımız Marcel Proust üzerine yazılmış ve Türkçeye çevrilmesini umduğumuz birkaç eserden bahsedelim. Bu nitelikte birçok çalı-

şma yer almaktadır, ancak burada indirgemeci bir yaklaşımla üç yazının kitabından bahsedebiliriz. Proust hakkında oldukça detaylı bir biyografi kaleme alan Jean-Yves Tadié’nin Gallimard Yayınevi’nden çıkan *Marcel Proust, Biographie* (Marcel Proust, Biyografi) başlıklı eserinin çevrilmesi tüm Proust severleri memnun edecektir. Öte yandan Roland Barthes’in Proust üzerine yayımladığı beş makalenin bir derlemesi olan ve Seuil Yayınevi tarafından basılan *Mélanges* (Karışık Yazılar) adlı kitabının da Türk okuruyla buluşmasını umuyoruz. Julia Kristeva’nın *Le Temps sensible: Proust et l’expérience littéraire* (Duyumsanan Zaman: Proust ve Edebiyat Deneyimi) başlıklı yapıtının da Türkçeye kazandırılması anlatının başat teması olan zaman kavramı üzerine oldukça derin bir bakış açısı elde etmemize yardımcı olacaktır.

Marcel Proust’un dolambaçlı cümlelerinin arasında, zamansal ve uzamsal kırılmaların yaşandığı boyutlarda gezinerek sürdürülen bir okuma edimi adeta sihirli koltukta imgeler dünyasına gerçekleştirilen bir yolculuk gibidir. Umalım ki tüm edebiyat severler bu yolculuğun hazzına erişsin, tadını çıkarsın. İyi ki doğdu Marcel Proust! ■

¹ Mehmet Rifat, *Marcel Proust ya da Bir Roman Yaratmak*, YKY, 2015, s. 82.

² Gilles Deleuze, *Proust ve Göstergeler*, çev. Ayşe Meral, Alfa, 2016, s. 22.

³ Alain de Botton, *Proust Yaşamınızı Nasıl Değiştirebilir?*, çev. Banu Tellioglu, Sel, 2020, s. 33.

⁴ a.g.e., s. 58.